

Lezing XV Kasteel-Dussen in Giessen

De Dussenaar en zijn kasteel (Slide 2)

Als men over Dussen spreekt, dan valt daarbij al snel het woord Kasteel – Dussen. Wij Dussenaren zijn namelijk best wel trots op ons middeleeuwse bastion aan de oevers van het riviertje De Dusse.

Lang, héél lang geleden, toen Dussen nog een eigen gemeente was, begon iemands leven met de aangifte van zijn of haar geboorte op het kasteel. Eenmaal op school werd er als onderdeel van de geschiedenisles altijd wel een rondleiding op het kasteel georganiseerd. Maar we speelden ook tafeltennis in de kelders van het kasteel en in onze nozemtijd gingen we voor muziek en dans - en voor de meisjes natuurlijk - naar de 'Instuif', de jeugdsoos in het kasteel. Menig jongen en meisje uit het dorp hebben zodoende in de kasteeltuin hun eerste kus uitgewisseld.

Trouwen deden we toen nog in de kerk maar ook in de majestueuze Raadszaal van het kasteel. Sinterklaas, de goed heilig man, maakt er - ondanks alle commotie - in gezelschap van zijn zwarte pietten nog steeds zijn opwachting voor de kinderen van Dussen. De carnavalsvierders van Klaiendam – zoals Dussen in carnavalstijd genoemd wordt – organiseren er hun jaarlijkse carnavalsraadsvergadering, waarbij de prestigieuze onderscheiding 'De Grootmedaille in de Orde van de Slapers van Kasteel-Dussen' wordt uitgereikt aan deze of gene die zich bijzonder verdienstelijk heeft gemaakt voor de Dussense gemeenschap.

Na de grote dorpsbrand van 1892, waarbij de R.K.Kerk aan De Sluis afbrandde, deed het kasteel tijdelijk dienst als kerk. Maar ook de Dussense Fanfare Wilhelmina houdt er al sinds 1898 muziekuitvoeringen. De rooms-katholieke parochie organiseerde er na de oorlog, als vervanger voor de traditionele Antoniusprocessie, lekenspelen in de kasteeltuinen. Een voorbeeld dat later werd gevolgd door de drumband en het majorettenkorps D.O.S. met een jaarlijkse taptoe.

Geen wonder dat er ook een vereniging bestaat 'De Vrienden van Kasteel-Dussen' genaamd, die culturele manifestaties organiseert en de poorten opent met een uitgebreid programma tijdens de drukbezochte kasteeldagen.

En als dan eenmaal het onherroepelijke levenseinde daar was, dan werd aangifte van overlijden gedaan op het kasteel. Van de wieg tot het graf stond het kasteel zo min of meer centraal bij de doorsnee Dussenaar.

Kasteelheren

En dat al eeuwen lang; het kasteel dateert namelijk al uit begin 14de eeuw. Het stroomgebied van het riviertje De Dusse, met de nederzettingen Muilkerk - het huidige Dussen Binnen – en het bij de Sint Elisabethsvloed verdrongen dorp Munsterkerk, was namelijk een grensgebied tussen het graafschap Holland en het hertogdom Brabant.

De Grote Waard omstreeks 11 de eeuw (Slide 3 en 4)

Iets vertellen over ontginning en over Munsterkerk en Muilkerk. **(Slide 5 en 6)**

In 1200 werd de graaf van Holland gedwongen het gebied Dussen op te dragen aan de hertog van Brabant omdat hij het had gewaagd het kort daarvoor gestichte 's-Hertogenbosch te plunderen. In 1283 werd deze belening weer ongedaan gemaakt maar het grensgebied bleef desondanks in de veertiende eeuw een voortdurende twistappel vormen tussen Holland en Brabant. In deze concurrentiestrijd liet de hertog van Brabant in 1330 door de heer van Heusden een donjon (woontoren) bouwen in Dussen om het hoofd te bieden aan de graaf van Holland die in 1324 aan Willem van Duivenvoorde opdracht had gegeven in Geertruidenberg “een steenhuys ende eene veste” op te richten.

Een en ander werd door Willem van Zonne, deken van het kapittel van Geertruidenberg, in 1337 in een zogenaamde vidimus (beschrijving van een oorkonde) bevestigd. Jan III van der Dussen was waarschijnlijk de eerste bewoner van de woontoren. Ondanks dat het kasteel van Dussen Brabants was, werden in de eerste helft van de 14de eeuw door de Graaf van Holland toch diverse oorkondes in Geertruidenberg uitgegeven betrekking hebbende op het geslacht Van der Dussen. Dat kwam omdat Jan III van der Dussen zowel leenman was van de Hertog van Brabant (Hagoort) was als van de Graaf van Holland (Aartswaarde en Munsterkerk)

Slide 7

Jan III van der Dussen (3de generatie Van der Dussen) werd vanaf 1329 tot zijn overlijden bewoner van de donjon in Dussen. Hij werd opgevolgd door zijn broer, Claes I, en in 1356 door diens zoon Arent II. Deze Arent was niet de eerste de beste. Naast ridder werd hij ook een invloedrijk bestuurder. Het leverde hem de bijnaam Arent de Grote op.

In 1371 nam hij deel aan de Slag van Baesweiler (bij Aken) als vazal van de Hertog van Brabant tegen de Hertogen van Gulik en Gelre.

Slag bij Baesweiler

De Slag bij Baesweiler was een slag tussen de hertogen van Gelre en Gulik enerzijds en het hertogdom Brabant, gesteund door Namen anderzijds. Brabant verloor deze slag.

In 1371, ten tijde van de Honderdjarige Oorlog, zwerven er in het gebied tussen Rijn en Maas grote groepen huurlingen rond die het land onveilig maken. Nadat Franse huurlingen Brabantse kooplieden op Guliks grondgebied beroofd hebben, weigert Willem, hertog van Gulik, aan Wenceslaus, hertog van Brabant, een schadevergoeding te betalen. Sterker nog, hij beschermt de huurlingen en neemt zelfs enkelen van hen in dienst. Hierop besluit Wenceslaus zijn gram te halen. Gesteund door Willem I, de graaf van Namen, trekt hij ten strijde tegen Gulik. De hertog van Gulik roept daarop de steun in van zijn zwager Eduard I, de hertog van Gelre.

Augustus 1371 treffen de troepen elkaar bij Baesweiler, een dorp iets ten noorden van Aken. Aanvankelijk zijn de Brabanders aan de winnende hand. Totdat op 22 augustus de Geldersen op het slagveld verschijnen. Op dat moment ziet de situatie er niet erg gunstig uit voor de Gulikers, maar de komst van de Geldersen is beslissend voor het verloop van de strijd. De Brabanders kunnen tegen deze nieuwe vijand geen stand meer houden en worden teruggedreven. De slag eindigt met het gevangennemen van de hertog van Brabant en de graaf van Namen. De hertog van Gelre sneuvelt in deze strijd. De Annales de la Société d'Archéologie de Bruxelles bevatten een uitgebreide lijst van alle medestanders van Wenceslaus, onderverdeeld in "rotten" per aanvoerder.

Jan van Boendale (of Hennen van Merchtenen) beschrijft de slag in de Brabantsche Yeesten, hoofdstukken LII - LIV. Als belangrijkste gesneuvelden vermeldt deze kroniek: hertog Eduard I, Gerard Rolibuc (Gerit Rollebuyc), Hendrik van Cuyck, Jan van Relegem (of Redelghem, Amman van Brussel) en Gwijde van Luxemburg-Ligny. Wenceslaus zelf werd gevangengenomen en pas na elf maanden vrijgelaten, onder druk van de keizer, zijn broer (en mits betaling van een losgeld).

De kroniekschrijver Jean Froissart vertelt dat de Brusselaars de manoeuvres van de ruiters hinderden door de proviand die ze op het slagveld hadden aangesleept. Na de slag zouden de vijanden grote hoeveelheden voedsel hebben buitgemaakt, en de verslagenen de spotnaam "kiekenfretters" gegeven hebben.

Verbouwing donjon tot kasteel (Slide 8 en 9 en 10)

In 1387 kreeg Arent toestemming van de graaf van Holland, Albrecht van Beieren, om de donjon in Dussen aanzienlijk te verbouwen tot een Slot of Huys van Oorlog. Hij verkocht daarvoor de Grote Polder (de huidige Oranjepolder bij Hank) aan de Kartuziers in Geertruidenberg. De vrouwe van Arent van der Dussen was blijkbaar behoorlijk in haar sas met de verkoop, want zij bewilligde niet alleen de verkoop, maar deed dat "met lachende monde ende met drooghen oogen" (Zijlmans, p. 124), zo werd in het overdrachtsverslag opgetekend. Ondertussen was Arent II ook baljuw van Zuid-Holland geworden.

In 1392 had hij een geschil met Jan van Drongelen over de 'zwanendrift' dat echter op de dag van 'Onnozele Kinderen' in der minne werd geschikt.

In 1396 nam Arent met 10 manschappen deel aan de verovering van Oost-Friesland (het huidige Friesland) door de graaf van Holland, Albrecht van Beieren.

Sint Elisabethsvloed in 1421 en 1424 (Slide 11)

De schade ten gevolge van de overstromingen in Dussen was groot. Heeraartswaarde en Munsterkerk werden overspoeld, bleven ook onder water staan en werden onderdeel van de nieuw ontstane waddenzee. Muilkerk stond deels onder water. Zo ook het enige decennia daarvoor (tussen 1387-1393) totaal vernieuwde kasteel, waarbij de oorspronkelijke donjon (uit 1330)

verbouwd was tot een echt slot. Het bastion aan de Dusse werd grotendeels verwoest, alleen de torens en keldergewelven hielden stand, al vielen die later ook ten prooi aan steenjutters. Bijna een halve eeuw bleef het kasteel een onbewoonbare ruïne. De loop van de Dusse veranderde en liep voortaan zuidelijk (achter) het kasteel langs, waar die voordien noordelijk er van stroomde, en vloeide samen met de oude Middelt waaruit de Dussensche Gantel ontstond.

De grootste schadepost viel dan ook te noteren bij ambachtsheer Arent III van der Dussen (zoon van Arent II de Grote). De Van der Dussen's waren inmiddels uitgegroeid tot een aanzienlijk en invloedrijk geslacht binnen het kringetje van Hollandse edelen. Echter door zijn Kabeljauwsche sympathieën werd Arent III door Jacoba van Beieren uit het gebied van Dussen naar Vlaanderen verbannen.

Daar zag hij zijn inkomsten aanzienlijk slinken en invloed tanen, door het wegvallen van de revenuen op zijn enorme landbezit omdat de landerijen onder water stonden. Maar ook de overige bewoners van Aartswaarde, Munsterkerk en Muilkerk restte niets anders dan de wijk te nemen naar droger gebied. Zo werden Arent's jongere broers, Jan IV van Dussen, in 1426 kapitein van Wezep en Monnickendam, en Floris in 1438 kastelein van Loevestein en hertogelijk raadgever van Filips de Goede. In 1455 woonde Floris te Ooijen en bekleedde er de positie van hoofdschout van Maasland.

Het Brabantse ambacht Hagoort werd door de Arent van der Dussens verkocht aan zijn neef Dirk van de Merwede.

De schade rond Dussen valt verder op te tekenen uit de rekeningen van de Utrechtse Domfabriek. Hierin werden door het bisdom de bijdragen van de parochies (tussen 1395-1569) aan de bouw van Utrechtse Dom opgetekend. De grens tussen het bisdom Utrecht en het bisdom Luik werd in die tijd gevormd door de Oude Maas. Dussen behoorde dus tot het bisdom Utrecht. Het blijkt dat de bijdragen van Arnoutsweert of Aartswaarde en Muilkerk direct na 1421 gestopt werden (Ramaer p.94). Daarentegen bleef Munsterkerk nog tot 1423 bijdragen (Ramaer p.117), hetgeen een aanwijzing is dat het gebied slechts geleidelijk aan het water werd prijsgegeven.

Van Muilkerk geven de rekeningen van de Domfabriek eerst dertig jaar later, dus ná 1450, weer enige opbrengst te zien.

Floris II van der Dussen (1445-1456), ovl. 1456, vocht in 1396 met z'n vader aan de zijde van hertog Albrecht van Beijeren in de oorlog tegen de Oost-Friezen. In 1420 verscheen de kabeljauwsgezinde Floris Arentzoon van der Dussen als hoofdman van "die van Dordrecht" met een legermacht voor de poorten van Geertruidenberg om de stad namens Jan van Beieren op te eisen. Hij was Raadt, schepen en schout (1409-1441) van Dordrecht. In 1438 (als "knapen" dus niet tot ridder geslagen) kastelein van Loevestein, voorts ook baljuw van Zuid-Holland en Raad van Filips van Bourgondië. In 1455 liet hij voor twee schepenen van sBosch z'n rechten op kasteel Dussen bevestigen.

Eerste bedijkingen: (Slide 12)

Doch de bewoners van de Grote Waard bleven niet bij de pakken neerzitten. In hun strijd om het water weer terug te dringen, kan men verschillende fasen onderkennen.

De **eerste fase** was een defensieve. Door de aanleg van bedijkingen, waarbij zo mogelijk gebruik werd gemaakt van oude dijken, kaden en natuurlijke hoogten, trachtte men snel de woonplaatsen te beschermen en het land terug te winnen.

De **tweede fase**, die geruime tijd later plaatsvond, werd gekenmerkt door meer offensieve bedijkingen. Daar waar het voorland voldoende hoog was opgeslibd, werden de gorzen eerst voorzien van zomerdijken, en daarna vaak in grotere complexen omgeven door een winterdijk, waarna bewoning weer mogelijk was.

Als **derde fase** kan nog worden genoemd het bedwingen van de rivieren en de killen met een verdere landaanwinning. Dat waren projecten uit de negentiende en twintigste eeuw.

De eerste fase stond meestal onder leiding van de plaatselijke heren, zij het met een octrooi van de landsheer, die er voor zorgde dat er meteen een dijkgraaf werd benoemd. Er zijn aanwijzingen dat de aan te leggen dijken werden verhoefslaagd, dat wil zeggen dat zij werden verdeeld in stukken die

door de belanghebbenden zelf op hoogte moesten worden gebracht. Als de eigenaar zich niet meldde, raakte hij zijn land kwijt aan de heer. Deze nam het stuk dijk over dat op dit land verhoefslaagd was. Eventueel trad hierbij een vermogend man op. Wie aan zijn verplichtingen had voldaan, had zijn land “bedijkt” en had het daarmee als het ware teruggekocht. De heer, of eventueel de dijkgraaf dan wel een kapitaalkrachtige persoon, kwam in het bezit van onbeheerde stukken land; dat heette “naar dijkkracht opwinnen”.

A: dijk van de Heusdense- of Nieuwe Maas, 12de - begin 13de eeuw; B: Zoutendijk - Genderensedijk - Elshoutse dijk, 1432-1435; C: Drongelse Zeedijk - Mosterddijk, ca. 1450; D: Achterdijk en Rietdijk van Op-Andel, 1432-1450; E: Rietdijk van Neer-Andel en Giessen; F: Oudendijk van Woudrichem; G: Rijswijkse dijkje; H: Merwededijk - Werkense dijk - Kornse dijk - Oude Maasdijk, tracé van 1461.

Enquete en Informatie van 1494 en 1514

De bewoningdichtheid was echter nog gering en liep zelfs sterk terug. In de “Informatie” van 1514 verklaart schepen Jan Willemszoon van Honswijk (35 j) dat er in Dussen Monsterkerck en Muylkerck 60 haardsteden zijn en 200 communicanten. De helft van de woningen zijn van weinig waarde, een-derde is zelfs armoedig te noemen.

In de tweede helft van de 15de eeuw leed de bevolking in de regio veel ontberingen vanwege de oorlogen met Gelre en de stijgende graanprijzen. Het bevolkingsaantal (1/3de minder) en het inkomen (gehalveerd) waren ten opzichte van de tijd onder hertog Karel (de Stoute) belangrijk gedaald.

Ter illustratie: in het 3 jaar daarvoor door de Geldersen afgebrande Werkendam resteerden van de oorspronkelijk 36 haardsteden nog maar de helft, met slechts 75 communicanten. Daarentegen was Geertruidenberg toen al een echte stad waar onder de derde stand 1.100 communicanten geteld werden (is ± 1.500 inwoners), terwijl dit aantal in tegenstelling tot de omliggende dorpen de laatste 10 jaar ook nog eens was toegenomen.

Slide 13 en 14

iets vertellen over herbouw kasteel en latere bewoners

Bedijking Zuid-Hollandsche Polder

In 1679 werd begonnen met de bedijking van de Zuid-Hollandsche Polder. De aanbesteding was ten kastele op 27 maart en 8 april 1679. Bouwvergaderingen werden meestal gehouden in kasteel Dussen waar de heer van Dussen Munsterkerk, Maerten Jacot van Axel die zelf ook voor zo'n 60 morgen deelnam in het project, zich een voortreffelijk gastheer betoonde. Overigens wel op kosten van het project, want de aangerukte Franse - en Rinckhouwer wijnen kwamen ten laste van de bedijkingsrekening.